

Kuvauksia Aunuksen sotatantereilta

Elias Simeliuksen ja Kalle Määtän kirjoitusten tarkastelua Aunuksen retkikunnan ajalta 1919

Oulun yliopisto

Historiatieteet

Historian kandidaatintutkielma

14.5. 2020

Tuukka Jormakka

Sisällys

Johdanto	2
1. ”Älkää tulko tänne”. Simelius keskittyy kirjoittamaan sotatapahtumista.	7
2. ”Toisinaan kuolettavan ikävää, toisinaan mahtavan riemuisaa elämää”. Kalle Määttä kuvailee Aunuksen oloja.....	14
3. Simeliuksen ja Mätän kertomusten vertailua.....	21
Loppulause.....	24
Lähteet ja tutkimuskirjallisuus.....	25

Johdanto

Suomi, kuten monet muutkin suvereeniteetin saavuttaneet kansakunnat, haki tuoreeltaan itsenäistymisensä jälkeen suuntaa omalle olemassaololleen koettelemalla omia voimiaan. Tässä suhteessa nuori valtio ei juurikaan eroa nuoresta ihmisestä. Nuori Suomi koetteli omia rajojaan tässä nuoruuden uhossaan varustamalla sotilaallisia retkikuntia itärajan yli, liittämään suomensukuisten ”heimokansojen” alueita eräänlaiseen suomalaiseen kansankotiin. Näihin retkikuntiin liittyi erityisen paljon isänmaallisen ja heimokansallisen innon vallassa olevia nuoria koululaisia, jotka, kuten kansakuntakin, hakivat suuntaa elämälleen ja paikkaansa I maailmansodan jälkeisessä muuttuneessa maailmassa. Tässä tutkielmassa tulen tarkastelemaan kahden nuorukaisen kokemuksia vuoden 1919 heimosotaretken, Aunuksen retkikunnan, aikana.

Heimosodat olivat suomalaisten vapaaehtoisjoukkojen vuosien 1918–1922 välillä suorittamia sotaretkiä Suomen itärajan taakse, sekä Viroon avustamaan vasta itsenäistynyttä maata. Näiden sotaretkien tarkoituksena oli saattaa 1800-luvun kansatieteilijöiden ja kulttuurisivistyneistön ajattelussa suomensukuisiksi katsottujen heimojen¹, kuten virolaisten, inkeriläisten ja itäkarjalaisten asuinalueet irti Neuvosto-Venäjältä, joko itsenäisiksi tai osaksi heimokansallista kokonaisuutta, Suur-Suomea.² Sotaretkien päällimmäisenä vaikuttimena ja alkuunpanijana oli 1800-luvulla suomalaisen sivistyneistön keskuudessa syntynyt heimoaate, jonka mukaan Suomen silloinen itäraja oli luonnoton raja, koska se jätti Itä-Karjalan heimokansan alueet valtiollisen Suomen ulkopuolelle. Itä-Karjalan liittämistä Suomeen perusteltiin myös luonnonmaantieteellisin, strategisin ja taloudellisin perustein.³ Valtiot saatettiin jopa nähdä ikään kuin elävinä organismeina jotka alati kamppailivat toisiaan vastaan, valtaa ja elintilaa tavoitellen.⁴ Sopivaa hetkeä ja sopivia keinoja rajan itään päin siirrolle ei kuitenkaan Suomen autonomian aikana tullut, mutta Suomen itsenäistyttyä ja Venäjän ajauduttua veriseen ja sekavaan sisällissotaan, sopivan hetken Suur-Suomen luomiseksi

¹ Halmesvirta 2010. 1800-luvulla Suomen heimoiksi ajateltiin ihmisyhteisöjä, jotka kuuluvat suomalais-ugrilaisia kieliä puhuviin kansoihin. Toisaalta myös Suomen historiallisten maakuntien asukkaiden (karjalaiset, savolaiset, pohjalaiset...) saatettiin katsoa kuuluvan eri heimoihin.

² Niinistö 2005, 10.

³ Niinistö 2005, 16 ja 21.

⁴ Siironen 2012, 67.

katsottiin koittaneen heimokansojen vapauttamista Venäjän yhteydestä ajavissa piireissä, kuten esimerkiksi Saksassa koulutusta saaneiden jääkärien keskuudessa.⁵ Viron menestyksenkäs heimosotaretki sai Suomen sotilaszehdon innostumaan myös ajatuksesta vapauttaa Aunus Venäjän bolševikkiahallinnolta, jonka rikoksista ja hirmutöistä Suomen lehdistö kirjoitteli vuoden 1919 alussa. Lehdistö vaati samalla aunuksien auttamista, vaikka sitten aseellisin keinoin. Lehtien aktiivinen kirjoittelu oli osaltaan vaikuttamassa heimoinnostukseen, joka sai niin monet värväytymään Aunuksen sotaretkelle, kun se viimein huhtikuussa 1919 toteutui, aunuksien avunpyyntöjen varjolla.⁶ Nämä avunpyynnöt ja Suomea tukevat mielenilmaukset ovat historian tutkimuksessa kiistellyjä aiheita sen suhteen, että olivatko ne suomalaisten heimoaktivistien järjestämiä vai aunuksien aitoa halua. Ensimmäisen tulokinnan kannalla on esimerkiksi Roselius, kun taas Vahtola puolustaa enemmän jälkimmäistä tulkintaa.⁷

Puhtaasti heimosotaretki Aunuksen retkikunta ei ollut, sillä vastustajina Aunuksessa olivat suurilta osin Suomen sisällissodan jälkeen Neuvosto-Venäjälle paenneet punaiset.⁸ Retken ylin johto oli tästä seikasta tietoinen, ja se antoikin retkikuntalaisille määräyksen olla antamatta armoa vangiksi jääneille punaisille, jotka tuli ampua oikopäätä maanpettureina. Tämä muistutti hyvin paljon valkoisen armeijan käytäntöä sisällissodan rintamalla. Näin Aunuksen sotaretkestä muodostui ikään kuin Suomen sisällissodan jälkinäytös.⁹

Vuoden 1919 retkikuntaan Aunuksen Karjalan valtaamiseksi liittyivät myös kaksi nuorta Oulun lyseon kasvattia: Elias Simelius (vuodesta 1926 *Simojoki*) ja Kaarlo ”Kalle” Määttä. Tässä tutkielmassa tarkastelen näiden kahden nuoren miehen kirjoituksia retkikunnan ajalta. Keskityn tutkimaan miesten kirjoituksissaan antamaa kuvaa retkikunnan elämästä, mutta erityisesti sen arkielämästä iloineen ja suruineen, varsinaisten sotatoimien välissä. Lisäksi pyrin arvioimaan mahdollisuuksien mukaan näiden kahden miehen sisäisiä tuntemuksia sotaretkellä viihtymisen suhteen siltä osin kuin aineisto antaa siihen mahdollisuuksia.

⁵ Niinistö 2005, 150–153.

⁶ Vahtola 1997, 30–36.

⁷ Roselius & Tepora 2018, 135; Vahtola 1997, 61–66.

⁸ Vahtola 1997, 15.

⁹ Niinistö 2005, 158–159; Vahtola 1997, 162.

Simeliuksen kirjoittama lähdeaineisto koostuu neljästä kirjeestä, joista kolme oli osoitettu Simeliuksen veljelle huhti-toukokuussa 1919 ja yksi hänen isälleen kesäkuussa. Määtän aikalaiskuvaus on puolestaan lyhyehkö sotapäiväkirja, joka alkaa retkikuntaan liittymisestä Oulussa 25.4. 1919 ja päättyy sotaretken jälkeiseen kotiinpaluumatkaan. Aion myös vertailla miesten kirjoituksia keskenään, sillä Simelius ja Määttä olivat lähes koko sotaretken ajan samassa komppaniassa, vieläpä sen pelkästään oululaisista kootussa, pienessä tiedusteluryhmässä. Miehet siis kokivat hyvin pitkälti samoja asioita ja tapahtumia, joten on mielenkiintoista tutkia miesten kertomusten eroja ja samankaltaisuuksia. Vaikka kirje ja päiväkirja ovat molemmat kirjoittajansa egodokumentteja, omaisille lähetettävään kirjeeseen kirjoitetaan helposti erilaisista asioista kuin henkilökohtaiseen päiväkirjaan. Tutkielmani alueellinen rajaus kattaa Aunuksen Karjalan lisäksi Sortavalan kaupungin, jossa sotaretkelle osallistuvat joukot kokoontuivat ennen rintamalle lähtöään. Ajallisena rajauksena on luonnollisesti se aika, jona Simelius ja Määttä retkikunnassa palvelussitoumuksensa mukaisesti olivat. Tämä aika sijoittuu vuoden 1919 huhtikuun lopun ja kesäkuun puolivälin väliselle ajanjaksolle.

Aiempaa tutkimusta käytän avukseni tuomaan kokonaiskuvaa sotaretkestä, sekä vertaamalla tutkimuskirjallisuuden antamaa kuvaa lähdeaineiston kautta ilmenevään kuvaan retkikunnan oloista. Tutkimuskirjallisuutena käytän lähinnä kolmea tieteellistä tutkimusta. Jouko Vahtolan *Nuorukaisten sota – Suomen sotaretki Aunukseen 1919* on teoksista kaikista käyttökelpoisin, koska se keskittyy pelkästään Aunuksen retkikunnan käsittelyyn. Mainittakoon myös, että tässä teoksessa on käytetty lähteinä juuri samaisia Simeliuksen ja Määtän kirjoituksia, joita itsekin tarkastelen tässä tutkielmassa. Kaksi muuta, Aapo Roseliuksen ja Oula Silvennoisen *Villi itä – Suomen heimosodat ja Itä-Euroopan murros 1918–1921* sekä Jussi Niinistön *Heimosotien historia 1918–1922* käsittelevät heimosotia laajemmalta kantilta, joten niiden Aunuksen sotaretken käsittely jää melko pintapuoliseksi, mutta joiltain osin käyttökelpoiseksi tutkielmani kannalta. Metodikirjallisuutena käytän Kalle Määtän (sota)päiväkirjojen tutkimuksen avuksi Miia Vatkan *Suomalaisten salatut elämät – Päiväkirjojen ominaispiirteiden tarkastelua* -tutkimusta, ja Elias Simeliuksen kirjeiden tarkastelun tueksi Maarit Leskelä-Kärjen, Anu Lahtisen ja Kirsi Vainio-Korhosen teosta *Kirjeet ja historiantutkimus*.

Koska lähdeaineistoni kirjoittajat ovat jokseenkin merkittäviä vaikuttajia Suomen historiassa, lienee paikallaan hieman kertoa näistä miehistä ja heidän elämästään. Miika Siironen kirjoittama teos *Mustan lipun alla – Elias Simojoen elämä ja utopia* summaa hyvin Simeliuksen elämänvaiheet. Lauri Elias Simelius syntyi 28.1. 1899 Rautiossa tunnettuun pappissukuun. Nuoruutensa hän vietti Rantsilassa, jossa hänen isänsä toimi kirkkoherrana. Käydessään koulua Oulun lyseossa hän osallistui Suomen sisällissotaan Oulun I Vapaaehtoisessa Rintamakomennuskunnassa. Vuonna 1919 hän osallistui tässä tutkielmassa käsiteltävään Aunuksen retkikuntaan, sekä vuosina 1921–22 tapahtuneeseen Itä-Karjalan kansannousuun, joiden huonojen lopputulosten vaikutuksesta hänestä tuli 1922 heimokansojen asiaa ajavan Akateemisen Karjala-Seuran perustajajäsen. Papiksi hänet vihittiin vuonna 1923, ja hän ehti toimia pappistehtävissä useissa eri seurakunnissa, mutta pisimpään Kiuruvedellä vuodesta 1929 aina kuolemaansa saakka. Sukunimensä hän vaihtoi vuonna 1926, ja Simojoen nimellä jälkimaailma hänet paremmin tuntee. Simojoki toimi vuosina 1933–39 Isänmaallisen Kansanliikkeen kansanedustajana sekä myös puolueen nuorisjärjestön, Sinimustien, johtajana. Simojoki kaatui talvisodassa 25.1. 1940 Laatokan jäälle Impilahdella, toimiessaan Jalkaväkirykmentti 39:n sotilaspastorina.¹⁰

Seija Miettisen elämäkertateos *Maaherra Kalle Määttä* kertoo jo nimessään, millaiseen asemaan Kaarlo ”Kalle” Määttä, vuonna 1900 köyhän, kolme päivää kiertokoulua käyneen äitinsä aviottomaksi pojaksi syntynyt Määttä nousisi. Lapsuutensa Määttä vietti Oulussa ja Oulujoen kunnan Kiviniemen kylässä paimenpoikana¹¹. Helmikuussa Oulun lyseon yläluokilla ollessaan Määttä osallistui helmikuussa 1918 sisällissodan taisteluihin puolustamalla lyseon, lääninhallituksen ja maanmittauskonttorin rakennuksia venäläisten ja punaisten hyökkäykseltä. Mainittakoon että Määttä oli tällöin asemassa samassa lääninhallituksen ikkunassa erään toisen lyseolaisnuoren, Elias Simeliuksen, kanssa.¹² Simeliuksen tavoin myös Määttä palveli vapaussodan aikana Oulun I Vapaaehtoisessa Komennuskunnassa, osallistuen taisteluihin eteläisessä Suomessa¹³, ja pian sen jälkeen vuonna 1919 osallistui heimosotiin Virossa ja Aunuksessa.¹⁴ Määttä valmistui maa- ja metsätaloustieteiden kandidaatiksi 1927¹⁵,

¹⁰ Siironen 2017, 9–10 ja 270.

¹¹ Miettinen 1975, 14–24

¹² Miettinen 1975, 41.

¹³ Miettinen 1975, 45.

¹⁴ Miettinen 1975, 48 ja 58.

¹⁵ Miettinen 1975, 109.

erinäisten luottamustoimien myötä hän nousi eduskuntaan vuonna 1939¹⁶ ja vuonna 1948 Määtästä tuli Oulun läänin maaherra aina vuoteen 1967 asti.¹⁷

¹⁶ Miettinen 1975, 148.

¹⁷ Miettinen 1975, 187 ja 239.

1. ”Älkää tulko tänne”. Simelius keskittyy kirjoittamaan sotapahtumista.

Elias Simelius lähetti ensimmäisen kirjeensä sotaretkeltään jo Sortavalan kaupungista, joka toimi Aunuksen retkikunnan huoltokeskuksena ja jonne sotaretkelle haluavien oli saavutettava ilmoittautumaan palvelukseen kahden kuukauden palvelussitoumuksella. Tämän jälkeen vapaaehtoisten oli usein odoteltava komppaniansa täydentymistä täysilukuisiksi, ennen kuin hän sen mukana pääsisi rintamalle.¹⁸ Lähtöä joutui odottelemaan myös Simelius, joka kertoo 26.4. päivätyssä kirjeessään veljilleen viettävänsä iltaa Sortavalan sotilaskodissa, jossa tunnelma tuntuu olevan melko mukava ratsuväen marssin raikuessa ”erään sortavalalaisen neitosen säästyksellä”, valitellen kuitenkin sitä, että oli kadottanut Uuden Testamentin ja passinsa ”ehkä Haapamäen asemalle”. Elias kertoo Sortavalan katujen kuhisevan eri puolilta Suomea tulleita vapaaehtoisia eri aselajeista. Kenties kotiseutuylpeydessään Simelius kuitenkin huomauttaa, että pohjalaisia näkyy kaikista vähiten – he kun ovat lähteneet jo melkein kaikki rintamalle.¹⁹ Tämä ”Baabelin sekoitus”, kuten Simelius tätä vapaaehtoisten monitaustaisuutta nimittää, oli tosiaankin saapunut eri puolilta Suomea. Eniten retkikuntaan osallistui eteläisen Suomen nuoria, vaikka myös Etelä-Pohjanmaa ja Karjala olivat vahvasti edustettuna. Simeliuksen oma Pohjois-Pohjanmaa oli heikommin edustettuna, mutta kuten Vahtola toteaa, on se suhteellisesti pienemmän väestöpohjan takia aivan ymmärrettävää. Esimerkiksi pohjoispohjalaisista ja lappilaisista koottuun luutnantti Sulo Kallion komppaniaan värväytyi 191 miestä.²⁰

Simeliuksen kuvaus majoitusoloista Sortavalassa ei ole kovin ruusuinen. Hän on joutunut majoittumaan ”ryssälaisessä luostarissa” kaupungin ulkopuolella, ympärillä käveleskelevien pitkäpartaisten ja kaljujen munkkien keskellä. ”Jo sitä ihminen jos johonkin joutuu”, toteaa hän kirjeessään.²¹ Tästä voimme päätellä, että ortodoksiluostarissa majoittuminen ei ole innokkaalle suomalais-kansallista henkeä uhkuvalla nuorukaiselle mieluinen elämys. Niinpä hän ilmeisen innokkaana odotteleekin rintamalle lähtöä, kunhan pataljoona hänen mukaansa seuraavana päivänä täyttyy. Simelius kertoo, että laivamatkan jälkeen

¹⁸ Roselius & Silvennoinen 2019, 212-213; Vahtola 1997, 144.

¹⁹ Elias Simeliuksen kirje veljilleen Sortavalasta 26.4. 1919. Simeliana 3. Ab: ¼. Kansallisarkisto (KA).

²⁰ Vahtola 1997, 129-130.

²¹ Elias Simeliuksen kirje veljilleen Sortavalasta 26.4. 1919. Simeliana 3. Ab: ¼. KA.

retkikuntalaiset saavat Salmissa ”sinellit²², lakit, saappaat y.m. sekä varustuksen”. Hänellä näyttää olevan myös käsitys retken korkeammista strategisista päämääristä, sillä hän kirjoittaa: ” tulee retkemme kohdistumaan kohti Petrosavodskia, jonka vallattuamme tapaamme engelsmannit ja nappaamme Pietarin. ”²³ Sotilaspiireissä Aunuksen valtaamisen sijasta oli päätavoitteena usein Pietarin valtaaminen, joka voitaisiin toteuttaa yhdessä pohjoisesta etenevien, Venäjän sisällissotaan osallistuvien englantilaisjoukkojen kanssa. Erityisesti Suomen valtionhoitajaksi vasta valitulle Mannerheimille tämä ajatus oli mieluinen.²⁴

Elias Simelius päättää kirjeensä kertomalla suunnitelmistaan liittyä tiedustelijoihin, koska homma on hänelle ennestään tuttua (oletettavasti sisällissodan ajalta), ja koska ”on siinä paras ruoka, eikä tarvitse olla vahdissa ja saa ehkä ratsunkin”. Kenties nuorempien veljien kiinnostuksen kohteet tietäen kuvailee Simelius aseistusta, jonka hän mainitsee olevan kokonaan saksalaista. Loppuun Simelius kieltää veljiään tulemasta Aunukseseen, ennen kuin hän kehottaa, sillä ”täällä on monta noloa kohtaa, vaikka yleensä elämä on kuin tanssia.”²⁵ Voi olla, etteivät olot sittenkään ole olleet aivan niin mukavat kuin Elias kirjeessään on kuvannut, tai sitten hän jo yhden sodan kokeneena miehenä ei vielä ole varma millaiseksi elämä rintamalla tulee Aunuksessa muodostumaan. Epävarmuus retken sankarillisesta ja helposta voitosta on saattanut vaikuttaa hänen haluttomuuteensa päästää veljiään turhaan tapettavaksi hyödyttömään taisteluun.

Seuraavan kirjeen veljilleen Simelius kirjoitti veljilleen 15 päivää myöhemmin Pieni-Selgin kylässä, joka sijaitsee jo Aunuksessa. Hän valittelee, ettei ole pystynyt aiemmin kirjoittamaan postinkulun puutteen vuoksi, mutta nyt posti kulkee Aunuksenkaupungin läheisyyden vuoksi säännöllisten ratsulähettiläiden avulla. Tämän jälkeen Simelius kuvailee sotaretkensä kulkua Sortavalasta lähdön jälkeen kertoen ahtojäiden ja jäästeiden vaikeuttamasta laivamatkasta Salmiin ja sieltä edelleen Vitelen kylään. Laivamatka Aunuksen suuhun estyi kahden venäläisen sotalaivan takia, joten matkaa oli jatkettava marssien.²⁶

²² Sinellillä tarkoitetaan sotilaan pitkää päällystakkia, eli manttelia.

²³ Elias Simeliuksen kirje veljilleen Sortavalasta 26.4. 1919. Simeliana 3. Ab: ¼. KA.

²⁴ Niinistö 2005, 148; Siironen 2017, 39.

²⁵ Elias Simeliuksen kirje veljilleen Sortavalasta 26.4. 1919. Simeliana 3. Ab: ¼. KA.

²⁶ Elias Simeliuksen kirje veljilleen Pieni-Selgistä 11.5. 1919. Simeliana 3. Ab: ¼. KA.

Saman laivamatkan koettelemuksista kertoo myös Vahtola muiden laivalla olleiden silminnäkijäkuvauksien avulla.²⁷ Tämä kolmen laivan matka on ilmeisesti todella ollut vaivalloinen, varsinkin niille jotka täyteen ahdatuissa laivoissa joutuivat olemaan laivojen kansilla ja jopa nukkumaan niillä. Simelius ei kerro, joutuiko hän viettämään laivamatkan kannella vai hieman mukavammin ruumassa.

Viteleen saavuttua Simelius kohtasi rintamaelämän karun todellisuuden: ”Ensin alkoivat ankarat marssit, sitten alkoivat taistelut ja tiedusteluretket.” Hänen komppaniansa joutui tunkeutumaan vihollisjoukkojen läpi sillä seurauksella, että hän kuuden muun oululaisen kanssa ajautui aivan vihollisen konekiväärin eteen, ja perääntyessä erään sillan yli tätä oululaisjoukkoa tulittivat oman komppanian miehet. ” Konekiväärin kuulat vinkuivat ylitsemme, sivusta ryöppysi kiväärituli ja edessämme sinkoilivat sillasta ja kivistä sirpaleet omien miesten kuulista ”, kirjoittaa Simelius. Pian tämän tukalan tilanteen jälkeen joutui Simeliuksen komppania taisteluun Nurmoilan kylässä, ja koki tappion epäedullisen maaston ja liian vähäisten joukkojen takia.²⁸ Simojoki kirjoittaa tappion jälkeisestä, sekasortoisesta paosta soisten alueiden läpi. Hänen mukaansa peräytymisen aikana jopa maailmansodassa taistelleilla upseereillakin oli vaikeuksia pitää hermonsa kasassa. ”Pari sotilasta pyörtyi kauhusta, yksi tuli hulluksi, pari ainakin kaatui ja paljon haavoittui. Yksi haavoittunut täytyi jättää ryssien kynsiin ja toiset kärsivät kamalia tuskia ja verenvuotoa sanitäärien puutteessa. Yhdenkin minä sidoin – nenäliinoilla. Kuormastohevosia upposi soihin ja me oululaiset kiskoimme niiden kuormia liejuisia teitä monta kilometriä”, kuvaa Simelius pakoa, jollaista hänen tietojensa mukaan ei valkoinen armeija ollut sisällissodassakaan millään rintaman osalla kokenut.²⁹

Simelius kuitenkin painottaa kirjeessään, etteivät oululaiset sotilaat menettäneet missään vaiheessa malttiaan, vaan vain vitsailivat taistelujen lomassa, uupumuksesta huolimatta. Tämä maininta on ensimmäinen monista oululaisten urheutta alleviivaavista maininnoista Eliaksen kirjeissä. Simelius kirjoittaa pitävänsä koko sen päivän taisteluita koomillisina, mainiten muutaman soturin, jotka olivat taistelleet koko päivän pelkästään alusvaatteet ja sinelli päällään. ”Ei se minusta mitään traagillista ollut, vaikka uuvuttavaahan se oli ja perin

²⁷ Vahtola 1997, 152-153.

²⁸ Elias Simeliuksen kirje veljilleen Pieni-Selgistä 11.5. 1919. Simeliana 3. Ab: ¼. KA; Vahtola 1997, 260.

²⁹ Elias Simeliuksen kirje veljilleen Pieni-Selgistä 11.5. 1919. Simeliana 3. Ab: ¼. KA.

noloa”, kuvaa hän sen päivän tapahtumia, vaikka komppania oli lyöty niin perusteellisesti, että sen 120 miehestä vain 17 oli perääntymisen jälkeen taistelukuntoisena.³⁰

Elias Simelius saattaa hyvinkin liioitella suhtautumistaan tähän ”koomilliseen” pakoon. On vaikea kuvitella, että moinen pako ei olisi herättänyt kokeneessa sotilaassa negatiivisiakin tunteita. Tällaisista tuntemuksista hän ei kuitenkaan ole välttämättä halunnut veljilleen kirjoittaa, sillä kuten *Kirjeet ja historiantutkimus* -teoksessa todetaan, kirjettä kirjoitettaessa kirjoittaja ajattelee aina vastaanottajan reaktioita. Tämä vaikuttaa siihen, mitä kirjoittaja kirjeeseensä lopulta päätyy kirjoittamaan.³¹ Simelius tuntui halunneen antaa veljilleen kuvan pelottomasta ja tavattoman reippaasta isostaveljestä, joka paetessaankin vain vitsailee.

Pian perääntymisen jälkeen sotaonni kuitenkin kääntyi ja Simelius kirjoittaa oululaisten saaneet hyvät ja vaarattomat asemat joista katsella Ulvanaan hyökkäävien suomalaisjoukkojen taistelua. Ulvanan jälkeen retkikuntalaiset olivat saaneet vielä kaksi muuta kylää, joista toinen oli Pieni-Selgi, jossa Simelius kirjeensä kirjoittikin. Hän kertoo kirjeen kirjoittamispäivän, eli 11.5., menneen levähdellessä ja syödessä. Toteaapa hän myös Aunuksen sotaretken olevan helpompaa sotaa ”kuin viimevuotinen”, koska kylmää ja nälkää ei ollut Aunuksessa tarvinnut kärsiä, ja raskailta vahtivuoroilta ja yöllisiltä ”tappeluilta” on ainakin hän itse välttynyt. Kirjeen päätteeksi Simelius toteaa, että olisi ollut hullu ellei olisi lähtenyt sotaretkelle. ”En kadu ollenkaan, eikä ole ikävä kotia. --- Eläköön sota ja Suomen sotilaat! Kesäloman alkaessa odotamme humuja tänne. Niin sanovat upseeritkin, että kun koululaiset lomalle pääsevät niin...”, kirjoittaa hän.³² Hän siis luottaa Suomen nuorison värvääntyvän koulusta päästyään sankoin joukoin mukaan retkikuntaan.

Edellä kuvatun vakuuttelun kohteena tuntuu olevan veljiensä lisäksi myös Elias itse. Kun ottaa huomioon kirjeen vastaanottajat, Eliaksen nuoremmat veljet, on helppo ymmärtää miksi hän haluaa esiintyä heille korostetun päättäväisenä, sotaretkelle kaikkensa antavana sotilaana. Muutenkin kirjeestä kuultaa ainakin pintapuolisesti samanlainen toiveikkuus kuin ennen rintamalle lähtöä kirjoitetusta ensimmäisestä, Sortavalasta lähetetystä kirjeestä.

³⁰ Elias Simeliuksen kirje veljilleen Pieni-Selgistä 11.5. 1919. Simeliana 3. Ab: ¼. KA; Vahtola 1997, 261.

³¹ Leskelä et al 2011, 302.

³² Elias Simeliuksen kirje veljilleen Pieni-Selgistä 11.5. 1919. Simeliana 3. Ab: ¼. KA.

Tämä näkyy erityisesti maininnassa odotetuista koululaisista, jotka kesäloman alkaessa liittyisivät retkikuntaan. On kuitenkin huomattava, ettei Elias kehota veljiään saapumaan Aunukseen, kuten ensimmäisestä kirjeestä voitiin olettaa hänen jossain vaiheessa tekevän. Tämäkin voi olla merkinä Eliaksen epävarmuudesta sotaretken lopputulosta kohtaan, taikka kenties vain suojelunhalua pikkuveljiään kohtaan.

Seuraava kirje, 23.5. Kotkatjärveltä lähetetty, on Simeliuksen veljilleen lähettämistä kolmesta kirjeestä lyhyin: vain sivun mittainen. Simeliuksen positiivisuus on tässä kirjeessä vaihtunut varsin ikävistä asioista avautumiseen. Hän kyllä mainitsee että elo Kotkatjärvellä on ollut rauhallista, mutta kohta perään hän kertoo kärsineensä ”yli-inhimillisiä kärsimyksiä” toissayöllisellä tiedustelureissulla, jolloin oli joutunut nälissään ja jäisissä vaatteissa samoilemaan pitkin korpia, ja uimaan kahdesti joen yli. Simelius ei kerro tarkemmin kuinka tähän tilanteeseen joutui, mutta Kalle Määtän elämäkerrassa kerrotaan tämäkin tarina. Tiedusteluretkellä olivat venäläiset yllättäneet Svirsikin luostarista palaavan tiedustelujoukon sen marssiessa tietä pitkin erästä siltaa kohti. Ajatuksissaan kulkenut Simelius oli pinkaissut pakoon sillan väärälle puolelle, kun muut olivat päässeet huomaamatta pakoon sillan yli. Venäläiset olivat kaikki rynnänneet Simeliuksen perään, ja tämä oli joutunut piiloutumaan korkeaan kuuseen, menetettyään ensin takkinsa ja kenkensä jokea ylittäessään. Kuusessa oli hän sitten viettänyt koko yön, märissä vaatteissa ja kylmissään. ”Sen minä kuitenkin sanon, että surkeinta on olla punikkien takaa-ajamana”, on Simelius kirjeeseensä kirjoittanut irralliseksi huomautukseksi.³³ Simeliuksen surkuttelun ymmärtää, kun tietää hänen olleen voittavan osapuolen joukoissa vain vuotta aiemmin, ja nyt hän tavallaan joutuu pakenemaan samaa vastustajaa (suomalaiset punaiset), jota hän on jo kerran ollut kukistamassa.

Tyytymättömyyttä Simelius tuntee myös omaa senhetkistä komppaniaansa kohtaan. Hän kirjoittaa oululaisia ”pistelevän” komppanian huono järjestys ja miesten pelkuruus.³⁴ Toukokuun alussa Aunuksen retkikunta kokikin suoranaista kapinointia uupumuksen, nälän ja lääkintatarvikkeiden puutteen vuoksi, samaan aikaan kun vihollisen voimat vain vahvistuivat. Erään pataljoonan komentajakin ilmoitti luopuvansa komentajuudesta, koska oli pettynyt sodanjohtoon. Hänen esimerkkiään oli seurannut satakunta hänen miestänsä, jotka olivat yksinkertaisesti vain marssineet pois rintamalta. Kuria oli alettu kohentamaan vasta

³³ Elias Simeliuksen kirje veljilleen Kotkatjärveltä 23.5. 1919. Simeliana 3. Ab: ¼. KA; Miettinen 1975, 61.

³⁴ Elias Simeliuksen kirje veljilleen Kotkatjärveltä 23.5. 1919. Simeliana 3. Ab: ¼. KA.

toukokuun puolivälissä erinäisiä häpeärangaistuksia, esimerkiksi tuoliin tai puuhun sitomisia, käyttämällä.³⁵ Eliaksen kirjeistä eikä tutkimuskirjallisuudesta voi päätellä, että II pataljoonan III komppania, jossa oululaiset olivat, olisi ollut mitenkään erityisen kuriton verrattuna muihin joukko-osastoihin Aunuksessa.

Kirjeen lopuksi Simelius vetoaa veljiinsä, etteivät tulisi Aunukseseen, koska ”näin vähillä voimilla ei pysty muuta, kuin ottamaan selkäänsä. Jos esim. 5000 miestä lähtee, niin tulkaa sitten, mutta vähemmillä voimilla ei. Tapatatte vain itsenne.”³⁶ Eliaksen viimeisetkin optimismin rippeet sotaretken onnistumista kohtaan siis näyttävät karisseen, ja hän on sen uskaltanut epäsuorasti tunnustamaan veljilleenkin. Hän ei halua, että veljet asettavat itsensä vaaraan ja liittyvät isonveljensä lailla retkikuntaan, kuten aiemmin jo pohdinkin.

Kesäkuun 8. päivänä kirjoitti Simelius isälleenkin kirjeen, jonka hän aloittaa kertomalla pääsystään ”oikeiden pohjalaisten pariin” ja eroon aiemmasta komppaniastaan, jota Simelius nimittää kulkurikomppaniaksi. Kirjettä hän sanoo kirjoittavansa Kallion komppanian esikunnassa, millä hän tarkoittaa Sulo Kallion johtamaa oululaiskomppaniaa.³⁷ Simelius kertoo olevansa terveenä, vaikkakin myöntää olevansa väsynyt ja nälkää kärsinyt. Hän ei tutkimissani kirjeissä ole juuri puhunut nälästä, vaikka Aunuksen retkikunnan ravinnon tiedetään olleen yksipuolista ja riittämätöntä. Ruoka koostui lähinnä sardiineista ja leivästä, jollei sitten onnistuttu saamaan armopaloja paikalliselta väestöltä. Kunnan ruoan puute oli yksi syy siihen, miksi monia kokeneitakin sotilaita karkaili rintamalta.³⁸ Isälleen Elias ilmeisesti kehtaa suoremmin kertoa rintaman todellisista oloista kuin urotöitä janoaville nuoremille veljille. Tähän viittaa myös Eliaksen huomautus epävarmasta halustaan yhtyä Kallion komppaniaan, koska hän pelkää taisteluissa huvenneen Kallion komppanian olevan hänelle liian vaarallinen paikka.³⁹

Simelius pyytää kirjeessä isäänsä välittämään pyynnön ”pojille”, eli oletettavasti hänen veljilleen, lähettää postissa neljä laatikkoa tupakkaa. Ruoan ja muiden tarvikkeiden puutteen

³⁵ Roselius & Silvennoinen 2019, 221–223.

³⁶ Elias Simeliuksen kirje veljilleen Kotkatjärveltä 23.5. 1919. Simeliana 3. Ab: ¼. KA.

³⁷ Elias Simeliuksen kirje isälleen Tuuloksesta 8.6. 1919. Simeliana 3. Ab: 1/1. KA; Vahtola 1997, 288.

³⁸ Niinistö 2005, 169; Vahtola 1997, 287.

³⁹ Elias Simeliuksen kirje isälleen Tuuloksesta 8.6. 1919. Simeliana 3. Ab: 1/1. KA.

lisäksi sotilaan parhaasta taukoystävästä ja hermolääkkeestä, tupakasta, lienee siis ollut kova puute retkikunnassa. Kotiutusepäselvyyksistä Simelius valittelee, kertoen käyneensä pois-pääsystänsä kyselemässä esikunnassa. Vastaus oli kuulunut, että palvelussitoumuksista ”viis välitetään”, joten tietoa kotiin pääsystä ei oululaisilla tuolloin ollut. Kirjeessä on myös tämän tiedon valossa hieman erikoinen maininta siitä, kuinka hän on ”melkein iloinen kun ei tarvinnut vielä Suomeen lähteä”. Elias kenties uskotteli itselleenkin näin sysätäkseen sivuun pettymystä epätietoisuudesta kotiin pääsyn suhteen. Kuitenkin kesäkuun puolivälissä Simelius vapautui palvelussitoumuksensa mukaisesti ja pääsi palaamaan Ouluun.⁴⁰

⁴⁰ Elias Simeliuksen kirje isälleen Tuuloksesta 8.6. 1919. Simeliana 3. Ab: 1/1. KA; Siironen 2017, 43.

2. ”Toisinaan kuolettavan ikävää, toisinaan mahtavan riemuisaa elämää”. Kalle Määttä kuvailee Aunuksen oloja.

Kaarlo ”Kalle” Määttä aloitti sotaretkensä vaiheiden kuvailun jo siitä hetkestä, kun hän 25.4. 1919 ”pudistaa Oulun tomut” ja saapuu Sortavalan päivää myöhemmin. Hauskasti hän huomauttaa, etteivät yöt siellä kuluneet kaikki poliisiputkassa, kuten ensimmäinen yö kaupungissa oli kulunut. Oulun pojat kun olivat majoituksen puutteen vuoksi piiloutuneet Sortavalan Seurahuoneen näyttämön parvekkeelle yöksi nukkumaan, lähteäkseen aamulla huomaamatta. Vahtimestari oli kuitenkin äkännyt joukon ja toimittanut koko sakin putkaan. Kuitenkin seuraavana päivänä Määttä oli päässyt ”hyväntahtoisen ja hienon Sutisen perheen” asuntoon yöpymään, ilmeisesti kuitenkin varsin hyvään hintaan, koska päiväkirjassaan Määttä epäilee Sutisten hyväntahtoisuutta rahanahneudeksi.⁴¹

Merimatka Sortavalasta Salmiin on Määttän päiväkirjan perusteella ollut hänellekin raskas kokemus. Matkalla oli saatu hänen mukaansa kokea ”monta myötä – jos vastoinkäymistäkin”. Matkan vaivalloisuuden voi päätellä Määttän maininnasta, että tuo laivamatka kestää tavallisesti neljä tuntia, mutta retkikunnan laivamatka oli kestänyt 20 tuntia kyntäessä jäissä Valamon saaristossa.⁴² Seuraavan päivän laivamatka Salmista Vitelejoen suuhun kesti Määttän mukaan yhtä pitkään, aluksen peräsimen särkymisen ja hinausaluksen odottelun takia. Matkan oli ollut tarkoitus jatkaa Aunuksen asti, mutta kuljetusaluksen särkyminen ja venäläisten sota-alukset estivät tämän. Näinpä Määttän komppanian oli marssittava Vitelestä Tuulokseen ankaraa hellettä ja janoa kärsien.⁴³

5. päivänä toukokuuta Teukukylään majoituttaessa kertoo Määttä erään Sampan saaneen sieltä muistoksi ”iloisen yön vieton”.⁴⁴ Paikallisten naisten kanssa taisteluiden lomassa vietetyistä onnen hetkistä ei tutkimuskirjallisuudessani ole mainintoja, mutta ihmisten biologiset halut tuntien sellaistaakin on mahdollisuuksien mukaan tapahtunut, kuten Kallen

⁴¹ Kalle Määttän päiväkirja 26.4. 1919. Kalle Määttän kokoelma. Dc:1. KA.

⁴² Kalle Määttän pk. 2.5. 1919. Kalle Määttän kok. Dc:1. KA.

⁴³ Kalle Määttän pk. 4.5. 1919. Kalle Määttän kok. Dc:1. KA; Vahtola 1997, 153.

⁴⁴ Kalle Määttän pk. 5.5. 1919. Kalle Määttän kok. Dc:1. KA.

kirjaama maininta osoittaa. Naisen lämpö ja läheisyys on varmasti ollut monen miehen haaveissa rintamalla ollessa.

Nurmoilaan suunnatusta ”vähin voimin ja epäedullisin maasuhteiden” vuoksi epäonnistuneesta hyökkäyksestä ja sen jälkeisestä pakomatkasta Määttä ei paljon kirjoita, mutta mainitsee kyllä päättömästä vetäytymisestä Tuulosjoelle asti kuormastojen vaivalloisesti seuratessa perässä. Kuitenkin ”bolshujen”⁴⁵ jättämään Nurmoilaan palattiin ilman taistelua jo seuraavina päivinä, jossa suomalaiset viettivät 8. ja 9. päivän välisen yön ”notkuvan pöydän sulostuksella”.⁴⁶ Ilmeisesti bolševikit olivat jättäneet kylän sen verran kiireesti, etteivät olleet ehtineet evakuoida muonavarojaan, jotka päätyivätkin sitten nälkäisten suomalaisten suihin. Ravinto tulikin tarpeeseen, sillä seuraavina päivinä komppania joutui tulisiin taisteluihin Ulvanan ja Pieni-Selgin kylissä, jotka saatiin vallattua. ”Pieniselkissä”, kuten Määttä kylää nimittää, yövyttiin ja muillakin tavoin rentouduttiin huolimatta yöllisistä hälytyksistä. Olipa aikaa myös kirjoitteluun: ”kevennimme sisäistä taakkaamme kirjoittamalla, kuka kotiinsa, mielitietylleen tahi tuttavilleen j.n.e.”. Määttäkin kirjoitti tuona päivänä päiväkirjansa lisäksi oulujokiselle ystävälleen Jaakko Saarelalle kirjeen, jossa valitteli vaatimusta, jonka mukaan retkikunnasta lähetettävissä kirjeissä tulee olla suomalainen postimerkki. Ilmeisesti tuollaisen saaminen oli työn ja tuskan takana, joten tästä maksettava kaksinkertainen hinta koitui vastaanottajan maksettavaksi. Tätä Määttä pahoitteli kovasti ystävälleen, ja kertoo että tämän maksun takia hän ei viitsi kovin usein ystävilleen kirjoittaa.⁴⁷

Pieni-Selgissä Määttän komppania vietti jopa pari päivää, jotka menivät ”muitta mutkitta”. Kuitenkin Aunuksenkaupungin suunnalta kuuluva kiväärיתי ja kanuunoiden projektiiliräjähdykset ennustivat paha, ja 12. päivän iltana oli Määttän komppanian vetäydyttävä Ulvanaan. Seuraavana päivänä, Aunuksenkaupungista luopumisen myötä, vetäydyttiin jälleen. Määttä löytää taaksepäin kulkemisesta kuitenkin häntä ilostuttavan puolen siitä, että kuljettiin ”uusien teitä, läpi ennen näkemättömien seutujen” Torasjärven kautta

⁴⁵ Bolshuilla Määttä tarkoittaa vihollispuolella olevia kommunisteja, bolševikkejä. Muita termejä, joita Määttä ja Simelius lähdeaineistossa käyttävät, ovat ”ryssä”, ”punainen” tai ”punikki”.

⁴⁶ Kalle Määttän pk. 6-9.5. 1919. Kalle Määttän kok. Dc:1. KA.

⁴⁷ Kalle Määttän pk. 10.5. 1919. Kalle Määttän kok. Dc:1. KA; Vahtola 1997, 262.

Kotkatjärvelle, joka sijaitsee strategisesti tärkeässä paikassa Aunuksen ja pohjoisen Aunuksenkarjalan keskuksen, Petroskoin, välisellä tiellä.⁴⁸

Kotkatjärvellä aina toukokuun 25. päivään asti vietetty, lähes kahden viikon mittainen aika on Määtän komppanialle ilmeisen rauhallista aikaa.⁴⁹ Tänä ajanjaksona 3. komppania ei osallistunut suuriin taisteluihin, vaan suoritti lähinnä tiedustelupartioretkiä lähikyliin, esimerkiksi Torasjärvelle ja Sulgeievoon. Näitä tiedusteluretkiä Määttä tyypilliseen leikkisään tapaansa kutsuu ”losetinvedoksi”. Kuitenkin ne mitä ilmeisimmin ovat olleet mukavaa vaihtelua Kotkatjärvellä vietettyyn arkeen. Tämä sotaretken rauhallisempi vaihe saa Kallen kirjoittamaan enemmän ympäristöstään tekemistä huomioista.⁵⁰

Erityisesti luonnon kuvaukset tulevat Määtän päiväkirjassa olennaiseksi osaksi tämän asemotavaiheen aikaista kirjoittelua. Kevätyössä vahdissa ollessa kuuluneet kimakka kalatien ääni ja allin vihellys ovat ansainneet maininnan ja intoutuupa Määttä kuvaillessaan Kotkatjärven ympäristöä vihantine ruislaihoineen kutsumaan aluetta ”kauniiksi seu-duksi”. Hän myös mainitsee ensimmäisistä näkemistään suvikylvöistä 16.5.⁵¹ Karjalaisen luontoparatiisin kuvaileminen jatkuu tiedustelureissun aikaisesta aurinkoisesta hetkestä joen äyräällä, jolloin ”aurinko tuntuu entistäkin äidillisemmältä kun se ei ole moneen herran päivään suvainnut näyttäytyä”. Tällöin Määtän mukaan kaikki ympäristö ja siellä vaanivat viholliset unohtuvat ja voi olla kuin kotonaan. Samanlaisen onnen hetken Määttä tuntuu kokevan, kun kuulee 20. päivänä ”käen kultaisen kukunnan” kolme kertaa.⁵² Luonnon tarkkailuun ja siitä nauttimiseen on Määtän komppaniassa todellakin aikaa, koska ”aina 20 p:stä 26:ään on kulunut uiden ja auringon kylpyjä ottaen”, kirjoittaa hän. Tällainen jouten olo voi tuntua hieman omituiselta muuten hyvin liikkuvaksi sodaksi mielletyssä retkikunnassa, mutta luutnantti Nygårdin komppania, johon Määttä ja hänen oululaiset toverinsa kuuluivat, oli saanut käskyn pitää Kotkatjärvi, joka oli tärkeä sivustan varmistustehtävä retkikunnan rintaman kannalta.⁵³

⁴⁸ Kalle Määtän pk. 11-13.5. 1919. Kalle Määtän kok. Dc:1. KA; Niinistö 2005, 169-170; Vahtola 1997, 253-254.

⁴⁹ Kalle Määtän pk. 25.5. 1919. Kalle Määtän kok. Dc:1. KA.

⁵⁰ Kalle Määtän pk. 14- 25.5. 1919. Kalle Määtän kok. Dc:1. KA.

⁵¹ Kalle Määtän pk. 14.5. ja 16.5. 1919. Kalle Määtän kok. Dc:1. KA.

⁵² Kalle Määtän pk. 18-20.5. 1919. Kalle Määtän kok. Dc:1. KA.

⁵³ Kalle Määtän pk. 26.5. 1919. Kalle Määtän kok. Dc:1. KA; Vahtola 1997, 284.

Komppania vietti aikaansa partioretkien lisäksi myös saunoen ja paikallisväestöön tutustuen. Määttä kertoo, kuinka 20.5. kylvettiin omin käsin lämmittämässä pappilan saunassa ja ”uida lorautettiin” Kotkatjärvässä. Saunan lämpiämistä odotellessa oli aikaa kuunnella paikallisen eukon ja papin välistä keskustelua:

Sakeutuupi siinä keskustelu, joka on heidän tavallisen leikkisän sävynsä ilmaus. Eukko tuumii, että kun saisi edes suolaa, niin saisi himoja ”brihan”⁵⁴ tekoon”, mutta kun ei saa kyllikseen suolaa, niin ei tämä ”briha” ole vasta kuin 10:nes. No, montakos on sinulta mennyt manalle?

Kaksi, ja kaksi on mennyt jo tehtäessä piloille.

No istu nyt tuohon ja juo tsajjua.

En istu. En juo.

Heidän, näiden täkäläisten, kohtelias tapa on jyrkästi kumota toisen kehotus ja pyyntö.⁵⁵

Myös paikallisten järjestämissä ”karkeloissa” suomalaiset ovat päässeet käymään, jossa on saatu piirakkaa syödäkseen, mikä on varmasti ollut tervetullutta lisäravintoa. Vahtola kirjoittaa tutkimuksessaan, ettei retkikunnan puolesta ei ollut pahimmillaan antaa miehille päiväannoksena muuta kuin puolikas näkkileipää ja puoli laatikkoa sardiineja päivää kohti.⁵⁶ Kuitenkin ilmeisesti ainekset hernesopan tekoon on jossakin vaiheessa saatu haltuun, ja tätä soppaa Määttäkin kirjoittaa joutuneensa ”keittokurssilla” hämmentelemään ja tuskailemaan sen hidasta valmistumista: ”Puullinen hernesoppa on tuo, niin ei valmistu, vaikka on jo 5 tuntia ollut tulella. Niin saa sitä tuskailla, vaan ei se sen valmiimmaksi tule.”⁵⁷

Koti-ikävää ei Kalle Määttä juuri osoita koko päiväkirjassaan, mutta Kotkatjärven verkkaisina päivinä hänellä selvästi aikaa ajatella kotikontujaan ja äitiään. Tämä käy ilmi hänen mietteistään:

Mieli käy apeaksi ajatellessa kotoisia tanhuvia. Tietäneekö äiti minun olinpaikastani ja onkohan saanut minun terveisiäni täältä. Se on epätietoista.

⁵⁴ Aunuksenkarjalainen sana pojalle.

⁵⁵ Kalle Määttän pk. 20.5. 1919. Kalle Määttän kok. Dc:1. KA.

⁵⁶ Kalle Määttän pk. 26.5. 1919. Kalle Määttän kok. Dc:1. KA; Vahtola 1997, 253.

⁵⁷ Kalle Määttän pk. 27.5. 1919. Kalle Määttän kok. Dc:1. KA.

Kuvittelen nyt olevani Hiltulan pelloilla toukotöissä ja kynä kädessäni muuttuu auringon loisteessa välähteleväksi kuokaksi laitimaista sarkaa karhitsee joku ja kärpäisten ahdistelemat hevoiset vetävät tanakasti tuota heille vastenmielistä ihmiskeksintöä. Istahdan helteessä pientareelle, ja kuivaillen hikeä otsaltani. Suloista hikeä tuo työn tuottama hiki ja levon tarve.

Salamana välähtää mieleeni näky Viron verikentistä. Sielläkin istuu mies kannolla ja kuivailee otsaansa, mutta hänen hikensä on verta, otsasta tihkuvaa verta; se hiki ei tuo tyydytystä työstä se tuo tuskan äidin puolesta.

Mitä mahtaa ajatella äiti? Tietääkö kuinka lähellä kuolemaa poikansa on ollut?

Mutta samassa herättää, ennen miellyttävä konekiväärin ta-ta-ta, mutta tällä hetkellä vihlova, hänet mietteistä, ja hän lähtee pyrkimään toisten jälkiä metsään lumisohjossa ja sinne häipyö... Pientareella istuva nuorukainen nousee ja tarttuu kuokan ponteen entistä jäntevämmin ja hieno santa pölyää hänen tarmokkaiden iskujensa painosta...

Mutta todellisuus tulee taas armottomana esiin; olen Aunuksessa ja herään toverien puurokutsuun.⁵⁸

Päiväkirjan ominaispiirre on se, että kirjoittaja vuodattaa siihen sisäisiä tuntojaan, joita ei välttämättä haluta tai voida näyttää muille. Se on ikään kuin terapeutista purkautumista, jolle sotaretkellä oleva Kalle Määtän kaltainen nuorukainen on voinut hyvinkin kokea tarvetta.⁵⁹ Kuitenkin, ikään kuin itselleen uskotellen hän kieltää oman koti-ikävänsä ja vakuuttaa päiväkirjassaan, ettei toivo olevansa kotona, vaan aikoo pitää itse valitsemansa osan heimosoturina.⁶⁰

28. päivään mennessä komppanian leppoiset ajat Kotkatjärvellä olivat ohi, sillä sen päivän aikana vallattiin Ulkainen, Vehkuselkä ja Saarimäki, josta miehet olivat saaneet retkikunnan pohjoisrintaman komentajan, majuri Paavo Talvelan kiitokset. Seuraavan päivä oli Määtälle taas mieluinen ensimmäisten havaittujen pääskysten, tuoksuvien tuomenoksien ja juoksuhaudoissa otetun ”epäilemättä hauskan kuvan” myötä. Ensimmäisen kirjeen Määttä kertoo saaneensa toukokuun viimeisenä päivänä.⁶¹ Postin kulku on siis ollut ilmeisen hidasta, kuten Simeliuksenkin vasta kesäkuun puolella saamista kotiväen kirjeistä voitiin päätellä.

⁵⁸ Kalle Määtän pk. 16.5. 1919. Kalle Määtän kok. Dc:1. KA.

⁵⁹ Votka 2005, 72.

⁶⁰ Kalle Määtän pk. 18.5. 1919. Kalle Määtän kok. Dc:1. KA.

⁶¹ Kalle Määtän pk. 28-31.5. 1919. Kalle Määtän kok. Dc:1. KA; Roselius & Silvennoinen 2019, 262.

Kesäkuun alku ei Määtän kirjoitusten perusteella ole ollut hänelle mitään kaikkein mielisintä aikaa, vaikka välillä elämä rintamalla tuntuu hänen mukaansa ”paratiisin veroiselta – vaan kun saisi enemmän evästä – kaikkine kesän suomine etuineen ja suloineen”. Kuitenkin turhautumista retkikunnan arkeen on havaittavissa, koska välillä elämä partioretkineen ja marssineen Määtän mukaan ”vituttaa niin että tekisi mieli ottaa parabellum ja lahjoittaa muudan kuparikappale kalloonsa”.⁶² Hyökkäys Novinkaan paria päivää myöhemmin ei sekään miesten mielialaa suuremmin nostanut, sillä komppanianpäällikkö Nygård määräsi kylän edustalle edenneet joukkonsa perääntymään takaisin lähtöpisteeseen, josta oli marssittu jo 14 virstan matka. Kallen kirjoituksesta päätellen hän on selvästi pettynyt turhaan marssittuun matkaan ja siihen ettei komppania päässytäkään hyökkäämään, mutta sanoo kuitenkin miesten ottaneen paluumatkan ”urheilun kannalta”. Kuitenkin luutnantin päätös oli todennäköisesti oikea, sillä kylä oli varustettu vahvoilla juoksuhauteverkostoilla, joiden valtaus olisi tullut suomalaisille kalliiksi.⁶³ Näitä juoksuhauteja Määttä pääsi ihailemaan 7.6., jolloin komppania, marssittuaan koivuvesaikoon reunustamaa Aunus-Petroskoi -tietä pitkin, saapui vihollisista tyhjentyneeseen Novinkaan. Näitä ”suurenmoisia juoksuhauteja” ihaillessa komppania kuluttikin sen päivän, Määttä huomioiden myös tähkäreitä työntävät rukiit.⁶⁴

Novinkasta voidaan katsoa alkavan oululaisporukan sotaretken loppuaika, heidän päästesään uuteen konekiväärikomppaniaan. ”En koskaan ennen tai emme koskaan ennen olleet tunteneet sellaista riemua kuin nyt”, iloitsee Määttä.⁶⁵ Pojat marssivat Tuulokseen, jossa päästiin vaihtamaan sotatarinoita muiden oululaisten kanssa ja kuulemaan ikäviä uutisia tuttujen kaatumisista tai haavoittumisista. Kotiin pääsy oli jo päällimmäisenä mielessä, ja katkeruutta herätti muutaman miehen lähtö etukäteen, varsinkin kun Määtän mukaan lähtijät olivat käyttäneet ”epätoverillisia keinoja ja vielä toverillisuuden nimissä”.⁶⁶ Oululaisten viimeinen sotatoimi oli ”käydä tervehtimässä punikeita” parin konekiväärin kanssa 14.6., ja paria päivää myöhemmin koitti oululaisille kotiinlähden aika, jota vihollisen laivasto

⁶² Kalle Määtän pk. 1-2.6. 1919. Kalle Määtän kok. Dc:1. KA.

⁶³ Kalle Määtän pk. 5.6. 1919. Kalle Määtän kok. Dc:1. KA; Vahtola 1997, 288-289.

⁶⁴ Kalle Määtän pk. 6-7.6. 1919. Kalle Määtän kok. Dc:1. KA.

⁶⁵ Kalle Määtän pk. 7.6. 1919. Kalle Määtän kok. Dc:1. KA; Vahtola 1997, 289.

⁶⁶ Kalle Määtän pk. 8-12.6. 1919. Kalle Määtän kok. Dc:1. KA.

tykeillään säesti. Määttä päättää päiväkirjansa 18.6. 1919 kertoen sivuuttaneensa Salmin, Sortavalan ja Elisenvaaran.⁶⁷

⁶⁷ Kalle Määtän pk. 14-18.6.1919. Kalle Määtän kok. Dc:1. KA.

3. Simeliuksen ja Määttä'n kertomusten vertailua

On selvää, että Elias Simelius ei kirjeissään kirjoita täysin vastaavalla tavalla kuin Kalle Määttä sotapäiväkirjaansa, vaikka miehet kokivat enemmän tai vähemmän samat tapahtumat. Olivathan miehet kuitenkin samassa komppaniassa ja vielä tiiviimmin samassa oululaisista muodostetussa tiedusteluryhmässä, kuten molemmat ovat lähdeaineistossa kertooneet. Kertomusten erilaisuus johtuu osaksi henkilöstä ja siitä, miten yksilö kokee erilaiset asiat ja mihin hän kiinnittää huomiota, mutta osittain se johtuu kirjeen ja päiväkirjan kirjoittamisen konventio-eroista.

Kirjeen kirjoittaminen on dialogista toimintaa, jossa kirjoittaja ja lukija huomioivat aina toisensa. Kirjeen kirjoittaja pyrkii ennakoimaan lukijan reaktioita, joten hän ei esimerkiksi halua huolestuttaa vastaanottajaansa kirjoittamalla ikävistä asioista. Näin kirje tekstityyppinä antaa kirjoittajalle mahdollisuuden ikään kuin nähdä itsensä toisen ihmisen näkökulmasta.⁶⁸ Näin myös Simelius haluaa antaa kirjeissään niin sanoakseni huolitellun kuvan elämästään ja arjestaan Aunuksessa. Hän ei juuri vaivojaan valittele tai surkuttele huonoja oloja rintamalla, vaikka esimerkiksi kärsitystä nälästä ohimennen mainitseekin. Pakomatka läpi soiden toki on selvä sotilaallinen vastoinkäyminen, mutta Simelius kääntää senkin kirjeessään enemmän noloksi sattumukseksi kuin inhimilliseksi tragediaksi.

Päiväkirjaa pidetään usein yksityisluonteisena sisäisten tuntojen vuodatuspaikkana, jota muiden ihmisten silmät eivät lähtökohtaisesti pääse näkemään. Kuitenkin tutkimukset ovat osoittaneet, että päiväkirjoja ei välttämättä niin usein ole tarkoitettu salaisiksi, vaan nimenomaan muiden tai tarkemmin tietyn henkilön luettaviksi. Oli asia kummin tahansa, on päiväkirja aina kirjoittajansa näköinen.⁶⁹ En kuitenkaan lähde arvioimaan, kirjoittiko Määttä sotapäiväkirjansa jonkun luettavaksi vai pelkästään omien mielteiden, tunteiden ja huomioiden ylös kirjaamiseen.

⁶⁸ Leskelä et al 2011, 302.

⁶⁹ Vaska 2005, 16.

Simelius mainitsee majoituspaikakseen ”ryssäläisen luostarin”, jonne on menossa ”taasen nukkumaan”. Simelius ei siis ole kuulunut Määtän porukkaan, joka saapui samana päivänä Ouluun kun hän kirjeen kirjoitti, vaan hän on selvästi ollut Sortavalassa jo ainakin yhden yön pidempään. Määttä ystävineen joutui viettämään 26. ja 27. päivän välisen yön poliisi-putkassa aiemmin mainitun Seurahuone-episodin takia.⁷⁰ Laivamatkaa Sortavalasta Salmiin ja sieltä edelleen Vitelen kylään miehet kuvaavat hyvin samalla tavoin, kertoen sen vaivalloisuudesta ahtojäiden seassa. Kronologisesti tämän jälkeen alkavat varsinaiset sotatoimet, joita Simelius kuvaa kirjeissään huomattavan paljon yksityiskohtaisemmin kuin Määttä, joka kirjoittaa paljon yleisluonteisemmin päivien kulusta ja mainitsee enemmän taistelutoimien välissä vietettyä elämää. Esimerkiksi tiedusteluretkestä Santamäen luostariin Simelius kirjoittaa hyvin yksityiskohtaisesti, mainiten esimerkiksi omien tulitukseen joutumisen eräällä sillalla, mistä tilanteesta muutama mies oli pelastunut vain hyppäämällä virtaan. Määttä sen sijaan kirjoittaa vaan kiivaasta tulikasteesta ”Porrassalmella”, viitaten 1700-luvun kuuluisaan taisteluun.⁷¹

Rintamaoloista kirjoittaa enemmän Määttä kuin Simelius, mutta tämän selittää osittain lähdeyyppien erilaisuus. Kirjeeseen ei mahdu kuin rajallinen määrä tekstiä, joten Simelius on varmasti tarkkaan harkinnut, mitä hän on halunnut kirjeisiinsä kirjoittaa ja mitä vastaanottajat ovat halunneet kuulla. Veljilleen, jotka kovasti olisivat halunneet myös liittyä retkikuntaan⁷², Simelius kirjoittaa taisteluista eikä niinkään taistelujen välisestä arjesta. Mainitsee hän kuitenkin sodan Aunuksessa olevan helpompaa kuin vapaussodan rintamalla, koska nälkää ei ole kyseisen kirjeen lähettämisen aikaan vielä kärsitty.⁷³ Kuitenkin isälleen lähettämässä kirjeessä lähes kuukautta myöhemmin Simelius myöntää kärsineensä nälkää. Määttä mainitsee vain kerran päiväkirjassaan ruoan puutteen, kun tilanne uhkasi ”muutenkin mättämien ruokatavarain puolesta käyvän uhkaavaksi”, mutta josta oli kuitenkin erään muonitusmestarin anteliaisuuden ansiosta selvitty.⁷⁴ Nämä maininnat nälästä ovat miesten ainoat maininnat Aunuksen retkikunnan huonosta muonitusstilanteesta. Sotilaiden pääasiallinen ravinto koostui lähinnä vain kuivasta muonasta, lähinnä leivästä ja sardiineista, koska

⁷⁰ Elias Simeliuksen kirje veljilleen Sortavalasta 26.4. 1919. Simeliana 3. Ab: ¼. KA; Kalle Määtän pk. 26.4. 1919. Kalle Määtän kok. Dc:1. KA.

⁷¹ Elias Simeliuksen kirje veljilleen Pieni-Selgistä 11.5.1919. Simeliana 3. Ab: ¼. KA; Kalle Määtän pk. 3-4.5. ja 5.5. 1919. Kalle Määtän kok. Dc:1. KA.

⁷² Siironen 2017, 40.

⁷³ Elias Simeliuksen kirje veljilleen Pieni-Selgistä 11.5. 1919. Simeliana 3. Ab: ¼. KA.

⁷⁴ Elias Simojoen kirje isälleen Tuuloksesta 8.6. Simeliana 3. Ab: ¼. KA; Kalle Määtän pk. 19.5. 1919. Kalle Määtän kok. Dc:1. KA.

ruokatarpeiden ja kenttäkeittiöiden puutteen ja liikkuvan sodankäynnin vuoksi keskitetty muonitus toimi yleensä heikosti. Kuitenkin paikallisilta asukkailta oli välillä mahdollisuus saada ruokatarpeita ostettua sellaisista kylistä, joissa sotilaat eivät olleet vielä käyneet.⁷⁵ Määttä mainitsee päiväkirjassaan turhauttavasta hernesopan keittelystään, joten on mahdollista että hernekeiton ainekset olivat juuri paikallisilta hankittua.

Simeliuksen ja Määttän sotaretkikuvausten yksi merkittävä ero on Aunuksen Karjalan luonnosta kirjoittaminen. Simelius ei kirjoita kirjeissään sanaakaan luonnonoloista tai säästä, kun taas Määttä on kirjoittanut päiväkirjaansa paljonkin ympäristöstä tekemistään huomioista ja kesän lähestymisestä kertovista merkeistä, kuten vaikkapa suvikylvöistä tai rukiinkasvun kehittymisestä. Määttä siis vaikuttaa olleen enemmän kiinnostunut ympäristöstään kuin taisteluihin keskittyvä Simelius, joka todennäköisesti halusi tyydyttää nuorempien veljiensä halua kuulla sotajuttuja, ja siitä syystä keskittyy taistelukupvauksiin.

On myös huomattava, etteivät kummatkaan miehet mainitse sanallakaan retkikunnassa yleisesti tehdyistä julmuuksista. Kuten mainittu, oli retkikuntalaisille annettu käsky teloittaa jokainen vangiksi jäänyt suomalainen punainen maanpetturina.⁷⁶ Lisäksi sotilaskurin ylläpitämiseksi rangaistukset rikkeistä olivat Aunuksessa kovia, aina puuhun tunneiksi kiinnisitomiseksi teloituksiin. Erityisen tunnettu rangaistustapaus oli iiläisen Yrjö Saarenpuun arvalla valittu teloitus Vieljärven kirkkomurrosta osallisena.⁷⁷ On toki mahdollista, etteivät tiedusteluryhmässä toimivat miehet juuri olleet vankien kanssa tekemisissä. Kurinpidollisista rangaistuksista on tuskin Simeliuksen sanoin pelkurimaisessa komppaniassa vältytty, mutta niistä eivät miehet puhu, vaikka todennäköisesti ovat olleet niistä tietoisia. Voi olla, että sodan julmuudet ovat olleet jo aiempia sotia kokeneille miehille niin arkipäiväisiä asioita, ettei niistä ole viitsitty edes kirjoittaa.

⁷⁵ Vahtola 1997, 373–375.

⁷⁶ Niinistö 2005, 163.

⁷⁷ Roselius & Silvennoinen 2019, 260–262; Vahtola 1997, 429.

Loppulause

Olen tässä tutkielmassa tarkastellut kahden Oulun lyseota käyneen nuorukaisen, Elias Simeliuksen ja Kaarlo ”Kalle” Määtän kirjoituksia kokemuksistaan Aunuksen retkikunnassa huhtikuun ja kesäkuun välisenä aikana vuonna 1919. Miesten kuvauksien tarkastelua helpottaa huomattavasti se seikka, että miehet kokivat sotaretkellä hyvin paljon samoja tapah- tumia ja toimivat samassa, tiiviissä oululaisten vapaaehtoisten tiedusteluryhmässä. Tästä huolimatta miehet ovat kirjoittaneet varsin erilaisella tavalla sotatapahtumista ja arkielä- määstä taisteluiden välillä, sekä omista sisäisistä tuntemuksistaan. Tämä johtuu varmasti osit- tain lähdeaineistojen erilaisuudesta. Simeliuksen kohdalla tarkastelin hänen läheisilleen kir- joittamiaan kirjeitä, kun taas Määtän kokemuksia sain lukea hänen pitämästään sotapäivä- kirjasta. Näihin eri kirjoituslajeihin liittyy omat konventionsa, jotka täytyy ottaa tutkimuk- sessa huomioon. Kirjeisiin saatetaan kirjoittaa lähtökohtaisesti aivan erilaisella tavalla kuin päiväkirjaan, ja huomattavan erilaisista asioista. Simelius keskittyy veljilleen lähetetyissä kir- jeissä kuvailemaan suurimmaksi osaksi taisteluihin liittyvää toimintaa, mutta samalla niistä voi löytää kirjoittajan uskon hiipumisen sotaretken tavoitteiden saavuttamisen suhteen. Kodin kaipuun voi lukea rivien välistä myös Simeliuksen isälleen lähettämästä kirjeestä.

Määtän sotapäiväkirja on huomattavasti kattavampi lähdeaineisto sotaretken arkea tutkitta- essa, koska Määtä on keskittynyt kirjoittamaan suurimmaksi osaksi muita asioita kuin yk- sityiskohtaisia taisteluiden kuvauksia. Hänen kattavasta päiväkirjastaan voidaan saada hyvä kuva sotaretken kulusta komppaniatasolla, sekä sen elinolosuhteista. Määtän kertomukset olosuhteista rintamalla ovat hyvin pitkälti linjassa aiempien tutkimusten tulosten kanssa. Myös Määtän viihtymisestä Aunuksessa voi päästä selville kodista haaveilun ja heti sen pe- rään kirjoitetun jyrkän koti-ikävän kiistämisen myötä. Turhautumisesta taas kertoo kenties leikillisesti tehty maininta itsemurhan tekemisestä pistoolilla. Molempien miesten lähdeai- neisto antaa kuvan kahdesta hädin tuskin kouluiän ohittaneista nuorukaisista, joiden suu- rimpana syynä sotaretkelle lähtöön eivät välttämättä olleetkaan aatteelliset syyt (joita läh- deaineistossa ei mainita sanallakaan), vaan nuoruuden seikkailunhalu. Vaikka molemmat miehet kovasti kiistivät, ilmeni heidän kirjoituksistaan lähes käsin kosketeltava kaipuu ko- tiin ja omien läheistensä pariin.

Lähteet ja tutkimuskirjallisuus

I Painamattomat lähteet

Kansallisarkisto, Oulu (KA)

Miika Sakari Simeliuksen arkisto

Saapuneet kirjeet (1918–1930)

Niilo Iisakki Simeliuksen arkisto

Saapuneet kirjeet (1918–1919)

Kaarle Nikolai Määtän arkisto

Sotapäiväkirjat ja muistiinpanot (1919–1921)

II Tutkimuskirjallisuus

Halmesvirta, Anssi 2010: *Rakkaat heimoveljet. Unkari ja Suomi 1920–1945*. Historietti.

Leskelä-Kärki, Maarit & Lahtinen, Anu & Vainio-Korhonen, Kirsi 2011: *Kirjeet ja historian tutkimus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Miettinen, Seija 1975: *Maaherra Kalle Määttä*. 2. painos. Kustannusosakeyhtiö Pohjoinen.

Niinistö, Jussi 2005: *Heimosotien historia 1918–1922*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Roselius, Aapo 2018: ”Pyhä sota – Suomalaiset heimosodat sisällissodan jälkimaing-eissa”. *Rikki revitty maa. Suomen sisällissodan kokemus ja perintö*, s. 111–141. Toimittaneet Tuomas Tepora ja Aapo Roselius. Vuonna 2014 ilmestyneestä englanninkielisestä laitoksesta suomentanut Kati Pitkänen. Gaudeamus.

Roselius, Aapo & Silvennoinen, Oula 2019: *Villi itä. Suomen heimosodat ja Itä-Euroopan murros 1918–1921*. Tammi.

Siironen, Miika 2012: *Valkoiset. Vapaussodan perintö*. Vastapaino.

Siironen, Miika 2017: *Mustan lipun alla. Elias Simojoen elämä ja utopia*. Atena.

Vahtola, Jouko 1997: *Nuorukaisten sota. Suomen sotaretki Aunukseen 1919*. Otava.

Vatka, Miia 2005: *Suomalaisten salatut elämät. Päiväkirjojen ominaispiirteiden tarkastelu*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.